

УДК 342.9:004.7:351.82

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.37.08>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ

Матвеев Олексій Миколайович,
orcid.org/0009-0003-2509-3258
аспірант кафедри
кримінально-правових
дисциплін та судочинства
(Сумський державний університет,
м. Суми, Україна)

У статті досліджено правові засади системи моніторингу та контролю у сфері оборонних закупівель України в умовах збройної агресії та воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення контрольних механізмів в оборонній сфері, зростанням обсягів державних витрат на оборону та потребою збалансування принципів прозорості з вимогами захисту державної таємниці.

Визначено, що моніторинг у сфері оборонних закупівель являє собою аналітико-прогнозувальну діяльність систематичного спостереження, аналізу та оцінки ефективності, законності й доцільності нормативного, процедурного та практичного забезпечення закупівель у секторі оборони, що здійснюється уповноваженими суб'єктами на основі відкритих даних. Контроль охарактеризовано як цілеспрямовану управлінсько-правову діяльність уповноважених суб'єктів, що передбачає зіставлення фактичного стану процесів із нормативними вимогами для забезпечення відповідності, запобігання порушенням і коригування дій відповідно до стратегічних цілей обороноздатності.

Досліджено міжгалузевий характер правового регулювання оборонних закупівель, що поєднує норми конституційного, адміністративного, бюджетного та інформаційного права. Проаналізовано положення Закону України «Про оборонні закупівлі» як фундаментального нормативно-правового акта, що запровадив новаторську концепцію організації контрольних механізмів.

Охарактеризовано багаторівневу інституційну структуру суб'єктів державного контролю за оборонними закупівлями, що включає Президента України як Верховного Головнокомандувача, Верховну Раду України та її профільні комітети, Раду національної безпеки і оборони України, Рахункову палату України, Державну аудиторську службу України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України та державних замовників.

Досліджено роль громадського моніторингу та засобів масової інформації у забезпеченні прозорості оборонних закупівель. Обґрунтовано необхідність дотримання балансу між правом громадськості на інформацію та вимогами захисту державної таємниці, особливо в умовах воєнного стану.

Ключові слова: оборонні закупівлі, правовий моніторинг, державний контроль, національна безпека, воєнний стан, громадський моніторинг.

LEGAL FRAMEWORK FOR MONITORING AND CONTROL SYSTEMS IN DEFENCE PROCUREMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS AND INSTITUTIONAL MECHANISMS

Matvieiev Oleksii Mykolaiovych,
orcid.org/0009-0003-2509-3258
Postgraduate Student at the Department
of Criminal Law Disciplines
and Judicial Proceedings
(Sumy State University, Sumy, Ukraine)

The article examines the legal foundations of monitoring and control systems in Ukraine's defence procurement sector under conditions of armed aggression and martial law. The relevance of this research stems from the necessity to improve control mechanisms in the defence sphere, the increasing volume of state defence expenditure, and the need to balance transparency principles with state secrecy protection requirements.

It is established that monitoring in defence procurement constitutes analytical and prognostic activities involving systematic observation, analysis, and evaluation of the effectiveness, legality, and appropriateness of regulatory, procedural, and practical procurement arrangements in the defence sector, conducted by authorised entities based on open data. Control is characterised as purposeful administrative and legal activities by authorised subjects, involving comparison of actual process conditions with regulatory requirements to ensure compliance, prevent violations, and adjust actions in accordance with strategic defence capability objectives.

The interdisciplinary nature of legal regulation in defence procurement is examined, combining constitutional, administrative, budgetary, and information law provisions. The provisions of Ukraine's Law "On Defence Procurement" are analysed as a fundamental normative legal act that introduced an innovative concept for organising control mechanisms.

The multi-level institutional structure of state control subjects over defence procurement is characterised, including the President of Ukraine as Supreme Commander-in-Chief, the Verkhovna Rada of Ukraine and its specialised committees, the National Security and Defence Council of Ukraine, the Accounting Chamber of Ukraine, the State Audit Service of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Defence of Ukraine, and state contracting authorities.

The role of public monitoring and mass media in ensuring transparency of defence procurement is investigated. The necessity of maintaining a balance between the public's right to information and state secrecy protection requirements, particularly under martial law conditions, is substantiated.

Key words: defence procurement, legal monitoring, state control, national security, martial law, public monitoring.

Постановка проблеми. Сучасні виклики національної безпеки України, особливо в умовах збройної агресії, актуалізують потребу в удосконаленні системи контролю та моніторингу оборонних закупівель. Ефективність оборонного потенціалу держави безпосередньо залежить від якості правового регулювання процедур державних закупівель у військовій сфері, що вимагає наукового переосмислення теоретичних основ та практичних механізмів їх здійснення. Міжгалузевий характер правового регулювання оборонних закупівель, що поєднує норми конституційного, адміністративного, бюджетного та інформаційного права, створює особливі виклики для формування ефективної системи нагляду та контролю.

Воєнний стан в Україні суттєво трансформував умови функціонування системи оборонних закупівель, що проявляється у необхідності забезпечення оперативності прийняття рішень при одночасному збереженні контрольних механізмів та запобіганні корупційним ризикам. Зростання обсягів державних витрат на оборону з одночасним підвищенням вимог до швидкості постачання озброєння та військової техніки створює системні виклики для традиційних підходів до організації контролю та моніторингу.

Особливої актуальності набуває проблема збалансування принципів прозорості та підзвітності використання бюджетних коштів з вимогами забезпечення державної таємниці та інформаційної безпеки. Дихотомія між необхідністю громадського контролю за витрачанням публічних ресурсів та потребою захисту чутливої інформації про оборонні заходи потребує розробки нових правових підходів та інституційних рішень.

Крім того, євроінтеграційні процеси та імплементація стандартів НАТО вимагають приведення вітчизняної системи оборонних закупівель у відповідність з міжнародними вимогами, що актуалізує потребу в адаптації національних контрольних механізмів до європейських та євроатлантичних практик. Водночас специфіка національного законодавства та особливості функціонування вітчизняних державних інституцій створюють додаткові виклики для такої гармонізації.

Наявні теоретичні розробки у сфері правового регулювання публічних закупівель не повною мірою враховують специфіку оборонної сфери, що характеризується підвищеними вимогами до секретності, особливими процедурами допуску виконавців, специфічними технічними вимогами до продукції та послуг. Це зумовлює потребу в розробці спеціальної теоретико-методологічної бази для аналізу правових засад моніторингу та контролю у сфері оборонних закупівель.

Технологічна модернізація процесів державних закупівель, впровадження електронних систем та цифровізація документообігу створюють нові можливості для підвищення ефективності контролю, але водночас генерують нові ризики та вимагають адаптації правових механізмів до сучасних інформаційних технологій. Це актуалізує потребу в переосмисленні традиційних підходів до організації контролю та моніторингу з урахуванням можливостей цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти правового моніторингу досліджували І. Онищук, В. Іванчук, А. Колодій і В. Тернавська. Проблематику державного контролю в публічному управлінні розглядали В. Малиновський, Т. Татара, М. Гарашук, В. Авер'янов. Водночас залишається недостатньо дослідженою специфіка правового забезпечення моніторингу та контролю саме у сфері оборонних закупівель, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою наукової статті є науково-теоретичне обґрунтування правових засад системи моніторингу та контролю у сфері оборонних закупівель, визначення їх понятійного апарату та характеристика інституційного механізму їх реалізації в умовах сучасних викликів національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Правова основа системи нагляду й контролю у сфері оборонних закупівель в Україні вирізняється міжгалузевим характером, інтегруючи норми різних правових сфер. Закон України «Про оборонні закупівлі» [1] запровадив новаторську концепцію організації контрольних механізмів, що поєднує багаторівневий державний нагляд із інструментами громадського спостереження.

Методологічна база дослідження передбачає чітке концептуальне розмежування понять «моніторинг» і «контроль» у правовій площині. Наукова література пропонує різноманітні трактування правового моніторингу. І. Онищук визначає його як

інструмент регулювання суспільних відносин, що реалізується через діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на збирання, аналіз інформації та вплив на поведінку учасників суспільних процесів на основі отриманих даних [2, с. 112]. В. Іванчук розглядає моніторинг як сучасну методологічну парадигму, що відображає інноваційний підхід до аналізу правової реальності, акцентуючи на організації дослідницького процесу та відстеженні її динаміки для продукування нових знань [3, с. 117]. А. Колодій і В. Тернавська пропонують багатогранне розуміння моніторингу як інструмента оцінки якості нормативно-правового регулювання, засобу нагляду за ефективністю правових актів, каналу зворотного зв'язку між нормами та їх застосуванням, а також механізму розробки пропозицій для вдосконалення правової системи [4, с. 97].

У контексті оборонних закупівель моніторинг доцільно інтерпретувати як аналітико-прогнозувальну діяльність, спрямовану на забезпечення прозорості, цільового використання ресурсів і відповідності витрат у сфері безпеки та оборони. Він охоплює систематичне спостереження, аналіз і оцінку законності, ефективності та доцільності нормативного, процедурного й практичного забезпечення закупівель у секторі оборони, здійснювані уповноваженими суб'єктами на основі відкритих даних для вдосконалення політики закупівель, запобігання правопорушенням і зміцнення обороноздатності держави.

Поняття «контроль» у науковій літературі також має різноманітні інтерпретації. В. Малиновський трактує контроль як процес, що забезпечує досягнення організаційних цілей шляхом встановлення критеріїв, оцінки результатів і корекції відхилень [5, с. 110]. Т. Татарова розглядає контроль як завершальну фазу управлінського циклу, де ключову роль відіграє зворотний зв'язок, що інтегрується в процеси прийняття та реалізації управлінських рішень [6, с. 189]. В. Авер'янов акцентує на регулювальній і оцінній функціях контролю, спрямованих на забезпечення виконання суб'єктами норм, стандартів і державних зобов'язань [7, с. 94].

У сфері оборонних закупівель контроль становить цілеспрямовану управлінсько-правову діяльність уповноважених суб'єктів, що передбачає зіставлення фактичного стану процесів із нормативними вимогами для забезпечення їх відповідності, запобігання порушенням і коригування дій у напрямі стратегічних цілей обороноздатності. Цей контроль має публічно-правову природу та реалізується в умовах підвищених корупційних, безпекових і політичних ризиків.

Особливістю контролю в цій сфері є обмеження інформаційної відкритості через вимоги захисту державної таємниці, що посилює значення внутрішнього та міжвідомчого нагляду. Зміст контролю охоплює перевірку дотримання законодавства, ефективності використання бюджетних коштів, якості оборонної продукції, виконання державних контрактів, формування й реалізації державного оборонного замовлення, а також захисту прав учасників закупівель.

Порівняльний аналіз моніторингу та контролю виявляє їх спільні риси, зокрема залежність від інформаційного забезпечення та використання як інструментів управлінського впливу. Водночас вони різняться за цілями, рівнем інтервенції, часовою динамікою, результатами та правовими наслідками. Моніторинг має переважно аналітичний, неінвазивний характер, тоді як контроль передбачає активне втручання у разі виявлення порушень і може спричиняти юридичні наслідки.

Інституційна структура суб'єктів контролю за оборонними закупівлями формується відповідно до принципів демократичного цивільного нагляду, закріплених Законом України «Про національну безпеку України» [8], з урахуванням положень спеціального законодавства. Президент України, як Верховний Головнокомандувач, здійснює нагляд через Раду національної безпеки і оборони України, яка координує

діяльність виконавчих органів у сфері безпеки та оборони. Верховна Рада України реалізує парламентський контроль через затвердження бюджетних асигнувань і аналіз звітів про їх використання, зокрема через профільний комітет із питань національної безпеки, оборони та розвідки, уповноважений отримувати конфіденційну інформацію [9]. Рахункова палата України проводить фінансовий аудит використання бюджетних коштів, включаючи оборонні закупівлі, відповідно до плану на 2025 рік, який передбачає 57 контрольних заходів [9]. Кабінет Міністрів України забезпечує контроль за дотриманням законодавства та реалізацією державної політики, визначаючи порядок виконання оборонного замовлення [10, с. 56]. Міністерство оборони України виступає ключовим замовником, а Державна аудиторська служба України здійснює фінансовий контроль, фокусуючись на пріоритетах обороноздатності. Центральний орган планування закупівель оприлюднює звіти, а державні замовники реалізують внутрішній контроль на всіх етапах закупівельного процесу.

Часова організація контролю включає попередній (на етапі планування), поточний (під час процедур закупівель) і подальший (після виконання контрактів) етапи. Закриті закупівлі, що становлять значну частину оборонного постачання, підлягають особливому режиму контролю з урахуванням секретності, включаючи щоквартальну звітність і перевірку якості товарів.

Громадський моніторинг, передбачений законодавством [11], відіграє важливу роль у забезпеченні прозорості. Засоби масової інформації сприяють інформуванню суспільства про захист національних інтересів, однак їхня діяльність обмежується вимогами державної таємниці, як це визначено статтею 10 Закону України «Про національну безпеку України» [8]. В умовах воєнного стану баланс між правом на інформацію та захистом конфіденційної інформації набуває критичного значення через зростання обсягів закупівель і корупційних ризиків [12]. Диференційований доступ до інформації забезпечує відкритість даних про загальне фінансування, але обмежує оприлюднення технічних деталей озброєння [13].

Висновки. Аналіз свідчить, що моніторинг є аналітико-прогнозувальним процесом, спрямованим на систематичне спостереження й оцінку закупівель, тоді як контроль виступає правовим і управлінським механізмом реагування на порушення. Система суб'єктів контролю, що включає Президента України, Верховну Раду, Раду національної безпеки і оборони, Рахункову палату, Державну аудиторську службу, Кабінет Міністрів, Міністерство оборони та державних замовників, забезпечує нагляд на всіх етапах закупівельного циклу. Ефективність системи залежить від чіткого розмежування моніторингу та контролю, прозорих механізмів зворотного зв'язку та дотримання балансу між інформаційною відкритістю й захистом державної таємниці, що сприяє зміцненню обороноздатності України.

Список використаних джерел:

1. Про оборонні закупівлі : Закон України № 808-IX від 17 лип. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#n507> (дата звернення: 03.06.2025).
2. Онищук І.І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ–Дрогобич : Коло, 2017. 512 с.
3. Іванчук В. Є. Поняття та призначення правового моніторингу : дис...доктора філос. / Іванчук, Віра Євстафіївна ; Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса, 2023. 216 с.
4. Колодій А. М., Тернавська В. М. Правовий моніторинг – засіб забезпечення конститутційно-правової політики в Україні. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 95–104. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.12>

5. Малиновський В.Я. Державне управління : навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
6. Татарова Т. Поняття та зміст контролю в державному управлінні фінансами. *Підприємство, господарство і право*, 2020, № 6, С. 188–194. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.33>
7. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Короєд, О.Ю. Дрозд, І.В. Гиренко, О.М. Єщук, І.М. Риженко, А.А. Іванищук, Р.Д. Саунін, І.М. Ямкова]; за ред. проф. В.В. Галуцька. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
8. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21 черв. 2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. ст. 241.
9. У 2025 році Рахункова палата зосередить увагу на сферах оборони, правопорядку та соціального захисту, державного управління й відновлення. *Рахункова палата : вебсайт*. URL : <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2334> (дата звернення: 03.06.2025).
10. Мединська Г., Грицюк О., Матіжєв О. Удосконалення нормативно-правової бази портфельного управління в оборонній сфері України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2024. № 2(81). С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-2-81/54-60>
11. Відновлено громадський контроль за державними закупівлями. *Юридична газета онлайн*. 2022. 13 квітня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vidnovleno-gromadskiy-kontrol-za-derzhavnimi-zakupivlyami.html> (дата звернення: 03.06.2025).
12. Кібербезпека як важлива складова всієї системи захисту держави. *Міністерство оборони України : вебсайт*. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberbezpeka-yak-vazhliva-skladova-vsiei-sistemi-zahistu-derzhavi.html> (дата звернення: 03.06.2025).
13. Збройні Сили України. *Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану* / Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України. – Київ, 2024. 24 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf (дата звернення: 03.06.2025).

Дата надходження статті до редакції: 03.06.2025

Дата затвердження статті до друку: 16.06.2025

Дата публікації статті: 03.10.2025